

СТАЛИЙ РОЗВИТОК, ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ТА АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

УДК : 353: 32.11

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Шабатин Н.Ю.

Київський національний університет технологій та дизайну

В статті охарактеризована концепція сталого розвитку та напрямки її поширення у світі й в Україні. Виділені завдання та проблеми становлення сталого розвитку в Україні, які пов'язані з необхідністю урахування впливу різноманітних економічних, соціальних та екологічних факторів як в глобальному так і регіональному контекстах. Були виокремлені фактори спаду позицій України в рейтингах, виявлені основні пріоритети трансформації політики країни за всіма компонентами сталого розвитку, виділені рекомендації щодо змінення вектору політики в соціальній сфері для досягнення соціальної справедливості (подолання соціальної диференціації та нерівності в доступі до соціальних благ). Сформульовані основні напрями вирішення проблем та надані рекомендації для забезпечення цілісності та інтегрованого управління, в основі якого є динамічний процес ефективного використання ресурсів щодо забезпечення сталого розвитку України.

Ключові слова: сталий розвиток, економічне зростання, глобалізація, гармонізація, економічний, екологічний, соціально-інституціональний вимір.

UDC : 353: 32.11

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

Shabatyn N.

Kyiv National University of Technologies and Design

The article describes the concept of sustainable development and the direction of its spreading in the world and in Ukraine. Allocation of tasks and problems of sustainable development in Ukraine is related to the need to consider the impact of various economic, social and environmental factors in global and regional contexts. The factors of decreasing Ukraine's position in the rankings were isolated, the main priorities for transformation policy for all components of sustainable development were identified, recommendations for change vector policy in the social sphere to achieve social justice (overcoming social differentiation and inequality in access to social benefits) were highlighted. The basic directions of solution solving were formulated and recommendations for ensuring the integrity and integrated management, based on a dynamic process efficient use of resources for the sustainable development of Ukraine were given.

Keywords: sustainable development, economic growth, globalization, harmonization, economic, environmental, social and institutional dimension.

Актуальність проблеми. Глобальні виклики, що стоять перед людством на межі ХХІ ст. ставлять впритул питання щодо можливості існування та шляхів розвитку людства в майбутньому. Саме тому, перед Україною наразі постають важливі питання щодо пошуку своєї специфічної, адекватної сучасним умовам, форми сталого просторового розвитку. Об'єктивна необхідність цього пошуку обумовлена низкою причин, основна з яких пов'язана із загальними системними трансформаціями, що спостерігаються в державі та характеризуються розгортанням спочатку суспільних відносин, а потім і всієї сукупності господарських відносин [1].

Оцінюючи в цілому стан наукових досліджень проблематики сталого розвитку, можна сказати, що це – інтернаціональна, загальносвітова ідея. Вона має міжнародний, національний, регіональний і локальний аспекти. Крім того, вона передбачає участь в її реалізації різних учасників – урядів, бізнесу та громадянського суспільства. Сталий розвиток – це не просто ідея, не демонстрація намірів – це реальна, практична і керована справа – з конкретними ініціаторами і програмами, включаючи національні плани, стратегії, програми дій [3].

Перехід до сталого розвитку – складний, довготривалий і багатофакторний процес досягнення зрівноваженої взаємодії між суспільством і навколишнім природним середовищем, гармонізації їх відносин на основі дотримання законів розвитку біосфери. Цей процес охоплює фактично весь комплекс внутрішніх проблем розвитку країни, включаючи інвестиційну та структурну політику, питання зміни структури споживання, охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, економічної і екологічної безпеки, соціальної, науково-технічної і регіональної політики, а також зовнішньоекономічних і внутрішньополітичних аспектів. З огляду на це, дослідження впливу соціально-економічних проблем на становлення сталого розвитку є актуальною задачею [3, 4, 5].

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання щодо сталого розвитку у теоретичному плані вивчалось зарубіжними та вітчизняними науковцями. Вагомий внесок у розкриття поняття «сталий розвиток» і конкретизацію його складових на сучасному етапі було зроблено В. Базилевичем, Б. Данилишиним, І. Грабинським, Л. Гринів, В. Данілов-Даніл'яном, Г. Дейлі, Л. Корнійчук, В. Кухарем,

В. Трегобчуком, Ю. Туницею, Л. Мельником, В. Шевчуком. Дослідження теоретичних, а також практичних питань сталого розвитку міститься в працях вітчизняних вчених О. Білоруса, О. Веклич, З. Герасимчук, М. Згуровського, О. Коваленко, Я. Кульчицького, Л. Мельника, О. Шубравської та інших. Ґрунтовний аналіз структури економіки та її зрушень проведено в роботах Т. Артёмової, Ю. Бажала, В. Геєця, Б. Кваснюка, І. Крючкової, Л. Федулової, Л. Шинкарук та ін. Віддаючи належне внеску вітчизняних дослідників у розробку цієї проблематики, необхідно відзначити, що особливий науковий інтерес становить специфіка структурних змін національної економіки при переході до сталого розвитку. Проте, аналіз економічної літератури з проблем сталого розвитку України свідчить про недостатнє дослідження теоретичних засад процесів сталого розвитку, його особливостей, відсутність методичного забезпечення оцінки стимулювання сталого розвитку регіонів, невирішеними залишаються питання щодо напрямів інтеграції України в світовий економічний простір та проблеми забезпечення її сталого розвитку [3, 4, 5].

Незважаючи на особливу гостроту екологічних, економічних та соціальних проблем, які постали перед людством, концепція сталого розвитку досі не набула в Україні достатнього поширення, а ухвалені на найвищому рівні документи (Порядок денний на XXI століття, Декларація тисячоліття, рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі (у 2002 році)) досі не знайшли належного відображення в інституційному розвитку, державній політиці, національних програмах та економічній практиці [2].

Мета роботи. Метою статті є з'ясування міжнародно-політичних умов, зовнішньополітичних механізмів, внутрішньополітичних рушійних сил і теоретико-методологічних засад дослідження проблем зовнішньої і внутрішньої політики України в контексті становлення сталого соціально-економічного розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є фундаментальні положення економічної теорії, регіональної економіки, висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Для розв'язання поставлених задач у процесі дослідження були використані методи аналізу, узагальнення, порівняння, економіко-статистичні методи, методи графічного аналізу. Інформаційною базою дослідження є офіційні статистичні дані Світового центру даних,

Державного комітету статистики України за 1990–2011 рр., законодавчі акти, постанови Кабінету Міністрів України, напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених з проблем сталого розвитку й структурної перебудови економіки, що містяться у монографіях, спеціальній науковій літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій та семінарів, публікаціях у мережі Інтернет.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток суспільства передбачає інтеграцію економічних, екологічних і соціальних питань та покликаний вирішувати наступні основні завдання: забезпечення економічного зростання, соціального розвитку, ефективного розв'язання проблем охорони навколишнього середовища. При сталому розвитку суспільства всі ці завдання повинні вирішуватись одночасно і паралельно за всіма напрямками (рис 1).

Системне узгодження і баланс усіх складових – завдання надзвичайно складне. Зокрема взаємний зв'язок соціальної та екологічної складових зумовлює необхідність збереження однакових прав сьогоденних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових вимагає досягнення справедливості у розподілі матеріальних благ між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. Взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових потребує вартісної оцінки техногенних впливів на довкілля [3].

Індекси та індикатори, що характеризують окремі складові безпеки та якості життя людей за економічною, екологічною та соціально-інституціональною складовими кожного року визначаються такими міжнародними організаціями, як Всесвітній економічний форум, Доповідь про розвиток людини, Всесвітня організація охорони здоров'я та ін. Проте, саме зусиллями аналітичного Світового центру даних з геоінформатики та сталого розвитку (СЦД-Україна), а також за допомогою розробленої Інститутом прикладного системного аналізу Національної академії наук України і Міністерства освіти і науки України методики для вимірювання процесів сталого розвитку (МВСП) були зібрані, проаналізовані, об'єднані та виокремлені національні та світові дані. Зазначена інформація необхідна для дослідження сталого розвитку України та інших країн світу, яка може бути використана при прийнятті управлінських рішень на державному, регіональному та муніципальних рівнях.

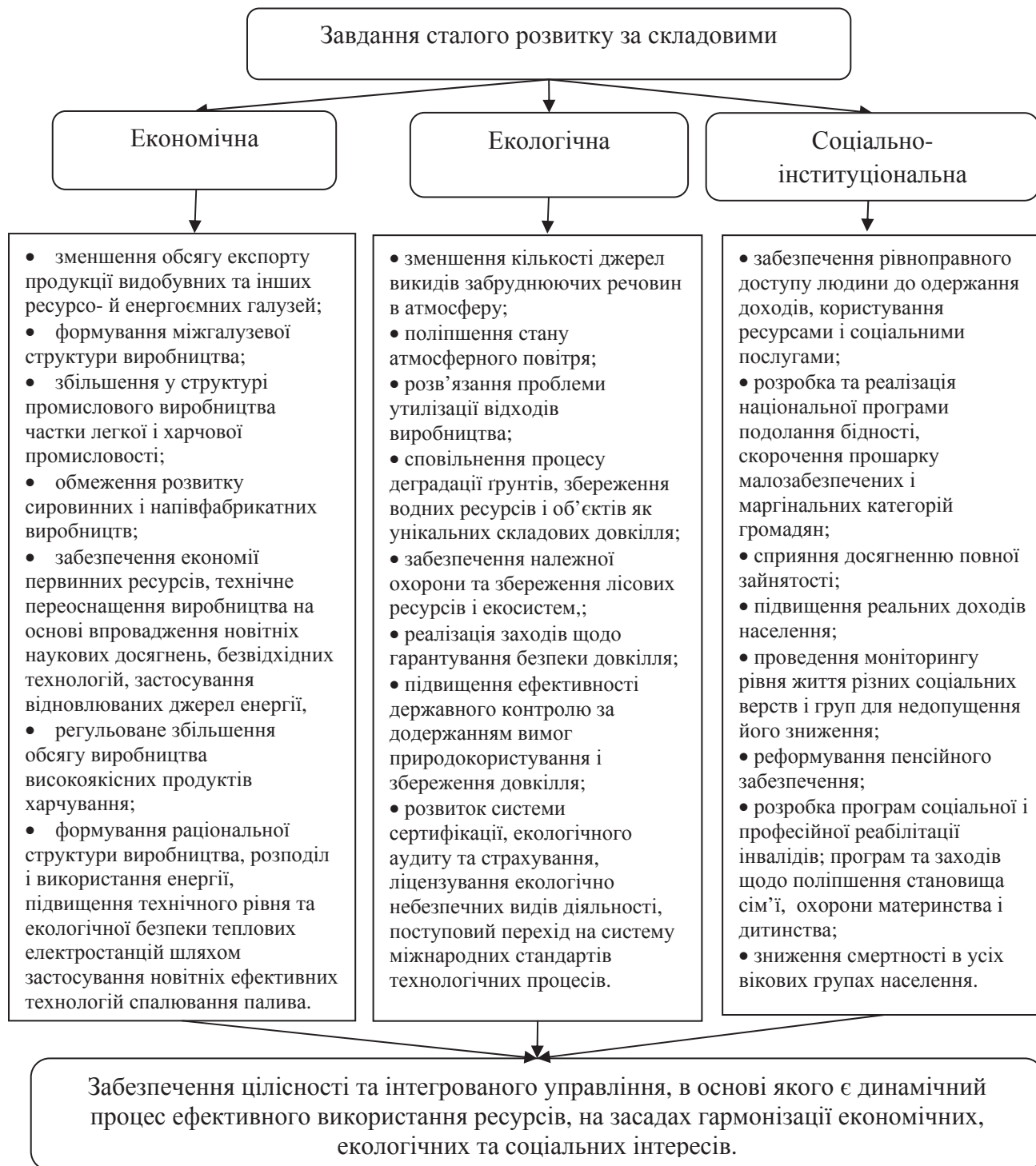

Рис. 1. Завдання сталого розвитку

З використанням вказаної методики та вихідних даних численних міжнародних організацій, було визначено місце економічного, екологічного та соціально-інституціонального вимірів, компонент якості життя людей (рис. 2, 3) та індекс сталого розвитку України (табл. 1) [3, 8].

За результатами проведеного аналізу сформовано динаміку такого показника, як компонента якості життя людей України за 2008-2013 рр. (рис. 2).

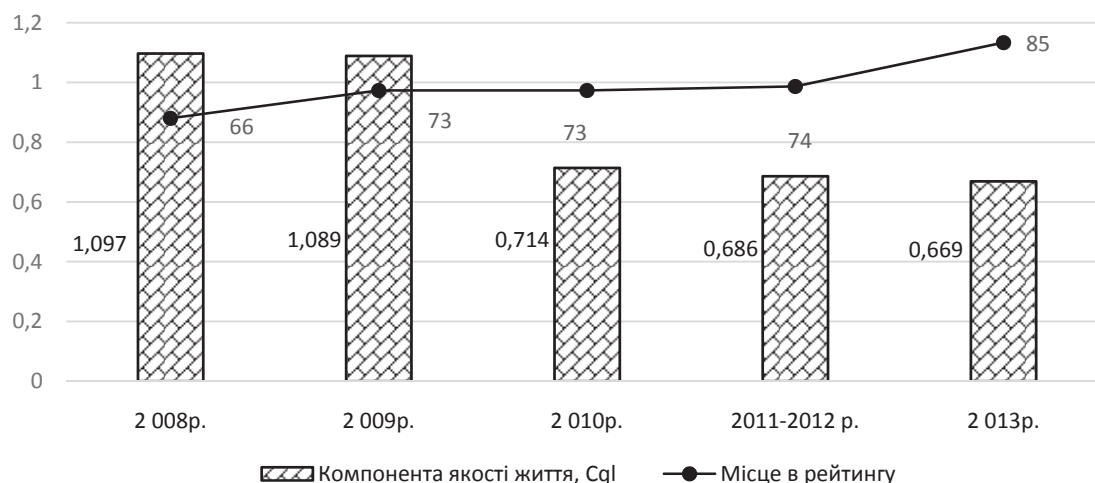

Рис. 2. Динаміка компоненту якості життя України за період 2008-2013 рр.

Як видно з рис. 2 Україна втратила свої позиції на 8 сходинок і займає 85 позицію в рейтингу за компонентом якості життя ($CqI = 0,669$). Незначно вищими за нашу країну є Боснія і Герцеговина ($CqI = 0,665$) та Молдова ($CqI = 0,626$). Дещо нижчими позиціями у рейтингу відзначаються такі країни, як Киргизія ($CqI = 0,562$), Кенія ($CqI = 0,561$), Мадагаскар ($CqI = 0,552$), Індія ($CqI = 0,51$) [9, 10]. Розраховані показники сталого розвитку зображені в табл. 1.

Таблиця 1 – Рейтинг країн світу за сталим розвитком за 2008-2013 рр.

Країна	Індекс сталого розвитку, Isd									
	2008 р.	Місце	2009 р.	Місце	2010 р.	Місце	2011 р. -2012 р.	Місце	2013 р.	Місце
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>	<i>10</i>	<i>11</i>
Швейцарія	3,275	1	3,215	1	2,83	6	2,79	7	2,922	1
Швеція	3,25	3	3,208	3	2,87	2	2,87	2	2,916	2
Ісландія					2,88	1	2,89	1	2,906	3
Норвегія	3,244	4	3,202	4	2,83	5	2,79	6	2,903	4
Австралія	3,201	7	3,153	7	2,86	3	2,84	3	2,892	5
Фінляндія	3,222	5	3,168	5	2,82	7	2,81	4	2,892	6
Нова Зеландія	3,218	6	3,167	6	2,85	4	2,8	5	2,884	7
Люксембург	3,139	10	3,067	11	2,69	10	2,65	13	2,852	8
Канада	3,258	2	3,213	2	2,77	8	2,76	8	2,83	9
Данія	3,167	8	3,147	8	2,71	9	2,69	9	2,818	10
Німеччина	3,133	12	3,06	12	2,65	12	2,66	11	2,801	11
Нідерланди	3,124	14	3,034	14	2,61	15	2,58	17	2,765	12
Австрія	3,148	9	3,074	10	2,66	11	2,68	10	2,79	13
США	3,062	17	3,012	19	2,64	13	2,66	12	2,754	14

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Велика Британія	3,099	16	3,037	13	2,57	17	2,59	16	2,747	15
Японія	3,128	13	3,005	20	2,57	16	2,63	15	2,719	16
Франція	3,138	11	3,099	9	2,63	14	2,63	14	2,69	17
Ірландія	3,109	15	3,023	15	2,51	19	2,53	18	2,633	19
Іспанія	3,054	18	3,021	16	2,49	20	2,47	21	2,501	26
Кіпр	2,46	21	2,476	21	2,38	27	2,38	26	2,49	29
Польща	2,91	33	2,874	33	2,24	38	2,28	35	2,476	31
Уругвай	2,995	27	3,012	18	2,38	28	2,4	25	2,446	32
ОАЕ	2,079	50	2,116	49	2,11	48	2,1	50	2,41	35
Бразилія	2,785	45	2,844	38	2,26	35	2,25	38	2,3	40
Греція	2,939	31	2,861	36	2,15	44	2,1	49	2,888	41
Грузія	2,7	54	2,674	61	2,02	56	2,03	54	2,141	47
Парагвай	2,186	44	2,193	41	2,19	41	2,21	41	2,132	49
РФ	2,692	56	2,766	48	2,09	49	2,1	51	1,99	54
Вірменія	2,629	64	2,628	68	2,03	54	2,2	47	1,958	61
Казахстан	2,457	79	2,565	75	1,91	64	1,96	59	1,895	68
Україна	2,698	55	2,609	69	1,889	68	1,84	69	1,883	70
Китай	2,496	76	2,589	70	1,76	78	1,78	75	1,763	81
Молдова	2,653	59	2,654	67	1,71	83	1,79	74	1,758	82
Зімбабве	2,227	89	1,275	107	1,22	107	1,2	106	1,401	111

Дані з табл. 1 свідчать про те, що в десятку лідерів за індексом сталого розвитку увійшли наступні країни: Швейцарія (Isd = 2,922), Швеція (Isd = 2,916), Ісландія (Isd = 2,906), Норвегія (Isd = 2,903), Австралія (Isd = 2,892), Фінляндія (Isd = 2,892), Нова Зеландія (Isd = 2,884), Люксембург (Isd = 2,852), Канада (Isd = 2,83), Данія (Isd = 2,818). Проте, є певні розбіжності у рейтингу країн за індексом сталого розвитку, яка різниться з послідовністю у рейтингу за економічним виміром та компонентою якості життя людей. Зазначене свідчить про певну розбалансованість у гармонічному розвитку трьох вимірів сталого розвитку [3, 5].

За результатами проведеного аналізу сформовано динаміку такого показника, як сталий розвиток України за 2008-2013 рр. (рис. 3).

В 2013 р. Україна втратила свої позиції порівняно з 2008 р. аж на 15 сходинок і займає 70 місце за індексом сталого розвитку (Isd = 1,883). На противагу, такі країни, як Бразилія (Isd = 2,3), Грузія (Isd = 2,141), Об'єднані Арабські Емірати (Isd = 2,41) за 2008-2013 р. суттєво покращили свій рейтинг за показником сталого розвитку [3, 13, 14].

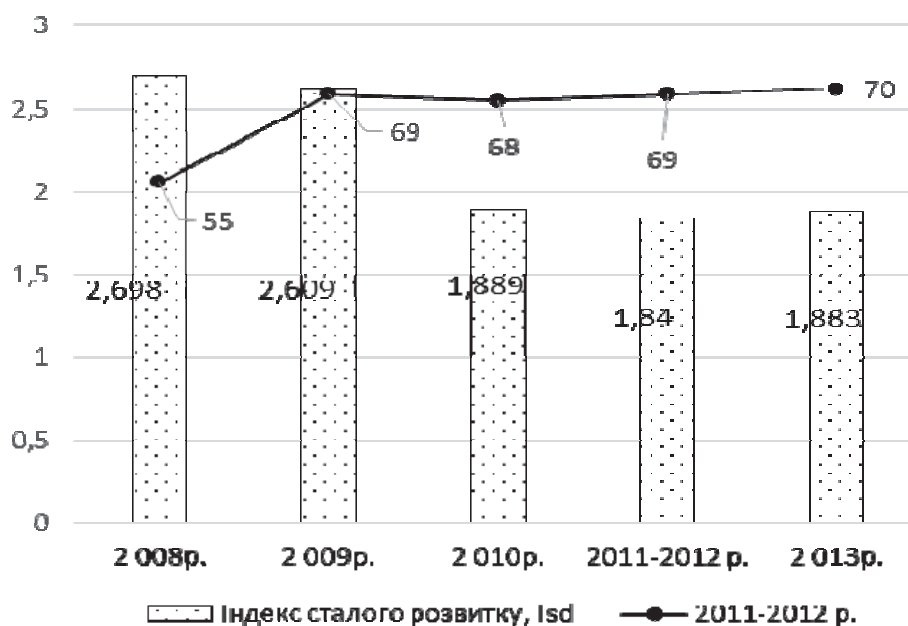

Рис. 3. Динаміка сталого розвитку України за період 2008-2013 рр.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновки, що в теперішній час Україна під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів поступово зменшуються можливості забезпечення свого сталого розвитку.

До проблем України, які породжують низькі критерії в рейтингу за економічною складовою відносять:

- низьку ефективність державного управління і економіки;
- цінову нестабільність в країні;
- недієвість механізмів макроекономічного регулювання;
- нерозвиненість транспортної інфраструктури, системи правосуддя;
- зростання корупції, злочинності, зловживання владою;
- створення диспропорцій в структурі економіки;
- високу залежність економіки від політики та дій уряду;
- зменшення доходної частини бюджетів всіх рівнів через несплату податків, штрафів, зборів;
- відсутність системних адміністративних реформ;
- скорочення інноваційної складової вітчизняної економіки;
- руйнування системи взаємодії науки, освіти, виробництва;
- низьку конкурентоспроможність національної економіки;

- невідповідність забезпечення і реалізації контрольних функцій держави у відношенні законності і ефективності використання бюджетних коштів.

Окрім зазначених проблем, що негативно вплинули на економіку України можна виділити великий розрив та диспропорцію між регіонами країни, що призводить до нерівномірного розвитку інфраструктури та залучення іноземного капіталу.

Україна відноситься до країн з середніми значеннями індексу екологічного виміру, що обумовлено низькими показниками екологічного здоров'я населення, і низькою життєздатністю навколишнього природного середовища.

Основними причинами виникнення проблеми в екологічному аспекті в Україні є:

- домінування природомістких галузей промисловості, ресурсо- та енергоємних технологій;
- високий рівень антропогенного навантаження на екосистеми;
- переважна орієнтація експортно спрямованих виробництв на сировинно- й енергомісткі галузі економіки;
- інтенсивна експлуатація природних ресурсів;
- висока забрудненість повітря в промислових районах України;
- недостатнє, неефективне і незбалансоване використання наявного в Україні ресурсного потенціалу;
- значні контрасти та диспропорції у розвитку східних та західних, а також південних та північних областей.

Україна має рівень економічного розвитку нижчий від того, який може бути забезпечений наявними в ній екологічними ресурсами. Деякою мірою це забезпечує можливість зростання економічного потенціалу за рахунок використання наявних екологічних ресурсів. Для ефективного організаційно-економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності в Україні повинна здійснюватися структурна перебудова економіки інноваційного напрямку, забезпечуватися економія ресурсів, застосовуватися заходи зі зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва, створюватись та впроваджуватись безвідходні та маловідходні технології. Крім того необхідно запроваджувати систему екологічної

відповідальності, основною метою якої є більш вигідний перехід на екологобезпечні, ресурсо- й енергозберігаючі технології.

Для забезпечення в країні високого значення індексу екологічного виміру необхідним є: приділення уваги держави до реалізації моделі екологічного суспільства, впровадження національних програм у сфері зеленої енергетики, сталого керування природними ресурсами, збереження біорізноманіття, участь у проектах лісопоновлення, сталого керування ресурсами та збереження навколишнього природного середовища. Приділяючи значну увагу не лише питанням зменшення тягаря екологічно обумовлених хвороб, але і питанням зміни клімату, ефективного керування довкіллям, зниження антропогенного впливу на природне середовище, дозволить країні покращувати свої позиції та впевнено почувати себе у лідерах екологічного виміру.

Також можна визначити, що Україна характеризується як країна з досить неоднорідним рівнем соціально-інституційного розвитку. Основними причинами виникнення проблем в соціально-інституціональному аспекті є:

- незадовільне матеріальне становище;
- високий рівень безробіття;
- погіршення якості життя населення;
- зростання соціальної напруги;
- погіршення стану здоров'я населення (перевищення рівня смертності над народжуваністю);
- нерівномірна наявність компонентів, що забезпечують соціальний комфорт – навчальні заклади, пункти охорони здоров'я, культури, побуту та відпочинку;
- демографічна криза, зокрема високий рівень передчасної смертності населення працездатного віку та низький – народжуваності.

Ключовою вимогою для досягнення соціальної справедливості є подолання соціальної диференціації та нерівності в доступі до соціальних благ.

Загалом, у теоретико-методологічному аспекті в національній парадигмі сталого розвитку, враховуючи багатий міжнародний і національний досвід, необхідно зробити нові акценти, поставивши, з одного боку, у центр розвитку людину та її інтереси в конкретному середовищі життєдіяльності, а з іншого – забезпечити її потужним економічним інструментарієм, адекватним потребам виробництва і вимогам сталого й збалансованого природокористування.

Висновки. Головними факторами спаду позицій України в рейтингах є: макроекономічна нестабільність, криза банківської системи, зростання корупції в органах державної влади, невдала політика держави в соціально-економічній сфері, погіршення ситуації щодо економічної свободи суб'єктів господарювання, особливо представників малого та середнього бізнесу, погіршення екологічного стану навколишнього середовища, зменшення реальних доходів населення, еміграція висококваліфікованих кадрів [13, 14].

Виходячи з зазначених проблем, основними пріоритетами трансформації політики в соціально-економічній сфері має бути: створення основних засад соціально-економічної ринкової економіки, що полягає в подоланні масової бідності; збереження здоров'я людини; сприяння поліпшенню демографічної ситуації; досягнення орієнтирів сучасного рівня раціонального споживання для всіх верств населення; забезпечення соціальних гарантій людям, які потребують захищеності; досягнення нормативів якості життя, прийнятих у розвинутих країнах; гуманізація суспільних відносин за рахунок реформування системи освіти, науки, культури, охорони здоров'я, а також демократизація суспільства.

Перспективи подальших досліджень. Таким чином, для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку необхідно змінити політику в соціальній сфері, основними напрямками якої мають бути: формування ефективних державних інститутів, що реалізують високу якість життя, високоякісна освіта, ефективна фундаментальна наука, розвиток науково-технічного венчурного бізнесу, високоякісний людський капітал, соціальне партнерство, виробництво знань і високих технологій – складові успіху в побудові моделі національної економіки, що спрямована на сталий розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Глобальна перспектива і сталий розвиток [Монографія]: системні маркетингові дослідження / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко ; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, Міжнародний ін-т глобалістики, Міжрегіональна академія управління персоналом. - К. : МАУП, 2005. - 492 с. 61-62 с.
2. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього [Монографія] / М. А. Хвесик, І. К. Бистряков, Л. В. Левковська, В. В. Пилипів / за ред. Академіка НААН України М. А. Хвесика - К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. - 465 с. с. 103.

3. Аналіз сталого розвитку—глобальний і регіональний контексти: [Монографія] / Міжнар. рада з науки (ICSU) та ін.; наук.кер. проекту М.З.Згуровський.– К.:НТУУ КПІ, 2013.–Ч.1.Глобальний аналіз якості та безпеки життя людей (2011–2012).–328 с.
4. Zgurovsky M. Z. Sustainable development global simulation: Opportunities and threats to the planet [Text] / M. Z. Zgurovsky // Russian Journal of Earth Sciences. – 2007. – Vol. 9, ES2003, doi:10.2205/2007ES000273
5. Zgurovsky M. The Sustainable Development Global Simulation: Quality of Life and Security of the World Population [Text] / M. Z. Zgurovsky. – К.: Publishing House, «Polytechnica», 2007. – 218 p
6. Renewables Information 2010 with 2009 data [Text] / IEA Publications. С France: JOUVE, 2010. – 428 p.
7. World Data Center [Електронний ресурс]. – <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>
8. World Economic Forum [Електронний ресурс]. – <http://www.weforum.org/>
9. Index of Economic Freedom [Електронний ресурс]. –<http://www.heritage.org/index/country/ukraine>
10. International Living [Електронний ресурс]. – <http://internationalliving.com/>
11. Competitive Ukraine [Електронний ресурс]. – <http://competitiveukraine.org.ua/>
12. Human Developments report [Електронний ресурс]. – <http://hdr.undp.org/en>
13. The World Bank [Електронний ресурс]. – <http://data.worldbank.org/>
14. United Nations Escape [Електронний ресурс]. – <http://www.unescap.org>